

Voorbij inclusie

*Speech door dr. Louis van den Hengel, universitair hoofddocent Zorgethiek en Kunst
Universiteit voor Humanistiek*

*Uitgesproken bij de Pride meeting Universiteit voor Humanistiek & Hogeschool voor de
Kunsten Utrecht, 1 juni 2024*

Beste mensen, lieve LHBTQ+ studenten, collega's en bondgenoten,

Mijn naam is [Louis van den Hengel](#) en ik ben kunstwetenschapper. Ik houd me bezig met zorgethiek en hedendaagse kunst vanuit onder andere queer, transgender, en ecologisch perspectief. Pride gaat ook over zichtbaarheid – onze UvH en HKU studenten kozen dan ook voor het motto We See You – en daarom begin ik met een van eigen favoriete beelden. [Deze foto](#), getiteld *iVALE!*, gemaakt door de Nederlandse kunstenaar [Risk Hazekamp](#). Laten we kijken. Wat zien we? Ik zie twee jongens die rondhangen aan de rafelranden van een grote stad. Van de jongen rechts zien we niet zoveel: een blauw shirt, de schaduw van een baardje. Met zijn blik stuurt hij de aandacht naar de tengere, maar stoere, jongeman links. Die wendt zijn ogen af terwijl hij zijn handen – de duimen in de broekzakken – rustig rond zijn kruis vouwt. Het spel van kijken en bekeken worden, van aftasten en uitdagen, geeft het een beeld een bepaalde seksuele spanning. De jongens lijken te cruisen, op jacht naar een ontmoeting, naar seks, intimiteit, liefde misschien. De graffiti op de muur achter hen leest, in het Spaans, “homo liefde, OK!”

Laten we nog eens kijken. Wat zien we nu? Ik zie twee vrouwen in *drag*. Met hun baarden en gestileerde poses belichamen zij twee mannen die zich letterlijk en figuurlijk in de marges van de samenleving bevinden. Toch is het niet direct duidelijk of we nu vrouwen zien of mannen, of misschien twee meisjesachtige jongens: het gezichtshaar is niet van echt te onderscheiden, maar de lichaamsbouw laat ruimte voor twijfel. De manier waarop de vrouw links haar handen over haar bovenbenen spreidt is eerder zelfbewust dan zelfverzekerd. Het gebaar bevestigt de mannelijkheid van haar baardje, en ondermijnt die tegelijkertijd. De rauwe intimiteit van de straat – de smerige muren, het afval, het kille licht op haar gezicht – maakt haar eenzaamheid, en het verlangen te ontsnappen daaraan, bijna tastbaar.

Laten we nog één keer kijken. Wat zien we nu? Ik zie Risk Hazekamp, beeldend kunstenaar, terwijl die aan het werk is. De foto is een zelfportret, opgenomen in hun studio in Rotterdam. Om de suggestie van een buitenruimte te wekken heeft Risk een groot scherm van kalkpapier gebouwd waarop van achteren een dia is geprojecteerd die hen eerder heeft geschoten in een buitenwijk van Parijs. De modellen staan tussen het scherm en de camera in; Risk heeft zichzelf links in het beeld geplaatst. Het is lastig om de foto te maken, niet alleen omdat de fotograaf niet door de lens kijkt tijdens de opname, maar ook omdat hen – tegen de keer van het digitale tijdperk in – uitsluitend analoge camera's gebruikt om de beoogde verwarring tot stand te brengen tussen

binnen en buiten, tussen schijn en werkelijkheid, tussen wat je ziet en wat niet. Hun eigen gezicht heeft Risk belicht met een flitser, op het andere model, Mariëlle, staat een bouwlamp. Door het verschil in kleurtemperatuur lijken ze in verschillende ruimtes te staan, verschillende werelden. Pas in het oog van de beschouwer, van ons, komen die werelden samen.

De drie korte lezingen die ik hier gaf van dezelfde foto zijn alle drie tegelijkertijd waar, wat betekent dat geen ervan echt klopt. Er zit, zou je kunnen zeggen, iets in die voorstelling wat zich aan iedere duiding onttrekt: een vraagteken dat steeds opnieuw antwoord verlangt, een geheim dat het beeld – en onze beschouwing daarvan – voortdurend in beweging houdt. Die beweging, die vind ik interessant aan kunst. Ik kom daar straks op terug.

Eerst even terug naar mijn titel: *voorbij inclusie*. Wij zijn hier vandaag om samen Pride te vieren. Een dag die voor velen van ons in de LHBTQ+ gemeenschap veel betekent – een dag van vreugde, van trots, verbondenheid én zichtbaarheid. En een dag van inclusie, een woord waar je tegenwoordig niet omheen kunt. Vaak praten we over inclusie als het ultieme doel van Pride. Maar daar zitten haken en ogen aan. Inclusie suggereert dat er een dominante cultuur is die anderen uitnodigt om erbij te horen. Maar voor mij, en velen van ons, is dat niet genoeg. Het gaat niet alleen om een uitnodiging aan een tafel die nooit voor ons is gedekt, maar om de mogelijkheid om die tafel helemaal opnieuw te maken. Of misschien iets heel anders te maken.

Inclusie kan impliceren dat we een slechts een plekje krijgen in een systeem dat ons lange tijd heeft buitengesloten. Of in een systeem dat nog steeds mensen uitsluit. Homo-emancipatie wordt niet zelden ingezet om nieuwe vijandbeelden te creëren: in Nederland worden moslims en migranten niet zelden gestigmatiseerd als een bedreiging voor LHBT-ers, en dat door politieke partijen die zelf de LHBT-emancipatie actief tegenwerken. Dat noemen we homonationalisme. Elders wordt LHBT Pride gebruikt als strategie om de aandacht af te leiden van oorlogsmisdaden en schending van mensenrechten, of simpelweg als marketingtruc door bedrijven die niets voor de queer gemeenschap doen. Dat noemen we pinkwashing. Dit zijn vormen van inclusie waar je niets aan hebt, integendeel. En in mijn onderwijs bestudeer ik graag dit soort complexe praktijken samen met studenten.

Nu ben ik niet tegen inclusie of tegen gelijkheid. Natuurlijk is inclusie goed, ook voor organisaties zoals de universiteit. Dat de UvH bij haar vacatureteksten niet alleen een M en een V maar ook een X plaatst is een simpel, maar belangrijk voorbeeld. Zonder die X had ik hier waarschijnlijk niet gesolliciteerd. Door die X voelde ik mij, als queer en nonbinair persoon, hier welkom. Een ander voorbeeld is huwelijksgelijkheid. De openstelling van het huwelijk, of het moment waarop het eerste LHBT-koppel ter wereld een geregistreerd partnerschap kon aangaan – dat waren [deze twee schattige Deense heren in 1989](#) – dat is natuurlijk prachtig. Zo maak je liefde, en hoe wij liefde

publiek vorm geven, inclusief. Maar, daar kunnen we niet ophouden. Het instituut huwelijk houdt *ook* op allerlei manieren ongelijkheid in stand en *kan* daarom niet het eindpunt zijn van LHBT-emancipatie. (Voordat jullie denken dat ik alle pret kom bederven, stel ik je gerust: ik ben zelf getrouwd. Als de persoon van wie je meer houdt dan wie ook je ten huwelijk vraagt, dan zeg ik geen nee, ondanks al mijn bezwaren tegen het instituut huwelijk. En dus ben ik, onder licht protest, getrouwd.)

Mijn punt is alleen dat seksuele bevrijding en gendervrijheid niet tot stand komt door inclusie in onderdrukkende structuren zoals heteronormativiteit, cisgender normativiteit, seksisme, racisme, validisme, enzovoort. Het veranderen van die structuren, dat is waar Pride om draait. Er is een gezegde in onze gemeenschap: “The first Pride was a riot”. Ook in Nederland was dat zo: [Pride begon als protest](#). In januari 1979 had bisschop Gijsen van Roermond vanuit het katholieke geloof homoseksuele mensen tot tweederangsburgers verklaard – hij schreef in Elsevier dat hij praktiserende homo’s de sacramenten zou weigeren. Een paar maanden later, op de dag voor Pasen, trok een stoet van meer dan 4000 LHBT-ers en bondgenoten door de straten van Roermond onder de slogan “Gijsen, flikker op”. Dat werd de eerste Roze Zaterdag.

Of denk aan de Stonewall-opstand op die warme zomeravond in juni 1969, in New York. Dat was geen feest, geen parade, maar een krachtige, woedende reactie tegen systemische onderdrukking en geweld. De LHBTQ+ gemeenschap, aangevoerd door transgender vrouwen van kleur, zoals [Marsha P. Johnson](#) en [Sylvia Rivera](#), die zei: “genoeg is genoeg”. Ze vochten terug tegen de politie-invalen die hen voortdurend terroriseerden en ontmenselijkten. En die ontmenselijking behoort niet tot het verleden (laten we niet vergeten dat gedwongen sterilisatie als eis voor een juridische geslachtswijziging voor trans personen tien jaar geleden nog een feit was in Nederland en dat er ook vandaag de dag nog geen sprake is van recht op zelfbeschikking over genderidentiteit).

Pride, kortom, gaat niet over inclusie, maar over systeemverandering. Het is mooi dat het nu *ook* vooral feest is, en regenbogen, en blijheid – maar het werk is niet af, ook in Nederland niet. Marsha P. Johnson zei het al: “No pride for some of us without liberation for all of us!” En om dan ook meteen één van mijn grootste nonbinaire helden aan te halen, [Kate Bornstein](#), we moeten ophouden om verschil te “verwelkomen”, te “accepteren”, te “includeren”. We moeten verschil *vieren*. “Let’s stop teasing, attacking or bombing the hell out of difference... Let’s stop ‘tolerating’ or ‘accepting’ difference, as if we’re so much better for not being different. Instead, let’s *celebrate* difference, because in this world it takes a lot of guts to be different and to act differently”.¹

---

¹ Kate Bornstein, *Hello Cruel World: 101 Alternatives to Suicide for Teens, Freaks, and Other Outlaws* (Seven Stories Press, 2006), p. 59.

Die affirmatie van verschillen, dat is wat er gebeurt in de kunst van Risk Hazekamp – en eigenlijk in alle kunst. (Ik waarschuw even dat het volgende beeld dat ik laat zien confronterend is. Het is een foto van Risk, naakt, met in hun rug het woord NORMAL gekerfd. Dus wees daar even op voorbereid). Ik wil [deze foto](#), een eerbetoon aan de Amerikaanse fotograaf Catherine Opie, toch laten zien omdat het een krachtig beeld is dat waardigheid opeist voor iedereen die weigert zich te conformeren aan dominante normen van gender, sekse, of seksualiteit. Het is een beeld dat verschil viert en tegelijkertijd laat zien welke wonden het kan slaan om te leven in een maatschappij die ons niet ziet, ons bestaan niet erkent of ons zelfs weg wil hebben. En tegelijkertijd is het, net als die eerste foto die ik liet zien, *iVALE!*, een ambigu beeld, een beeld met meerdere, misschien zelfs tegenstrijdige betekenissen, die toch allemaal bij elkaar gehouden worden. Dat is wat kunst kan, en waar onze samenleving nog wat van kan leren: het houdt verschillende perspectieven bij elkaar, het verdraagt contradictie en schept ruimte voor meervoudige betekenissen. En als beeld doen foto's als deze iets wat in taal best moeilijk is: ze geven uitdrukking aan de veelvuldigheid van gender. Want gender gaat niet alleen over mannelijkheid en vrouwelijkheid. Dat binaire denken is wat wonden slaat omdat het ons afsnijdt van de diversiteit en de creativiteit van gender, sekse, en verlangen. Gender en seksualiteit zijn niet te vangen in het beperkte kader van “man/vrouw”, “hetero/homo”, en misschien zelfs “cis/trans”.

Door kunst te maken van gender, probeert Risk verandering te brengen in de manier waarop wij kijken, naar de wereld, naar lichamen, naar onszelf. Kunst is in die zin ook complexer dan niet-artistieke representaties die als doel hebben de zichtbaarheid van queer en trans personen te vergroten. Die representatie, die zichtbaarheid van onze collectieve identiteit is enorm belangrijk – dat ontken ik niet – maar ik denk ook dat we verder moeten gaan en vraagtekens moeten stellen bij termen als “identiteit”, “gelijkheid”, “inclusie”.

Ik houd van de kunst van Risk, omdat die niet gaat over identiteit, maar over verschil; niet over gelijkheid, maar over radicale gelijkwaardigheid; niet over inclusie, maar over transformatie. En dat, voor mij, is Pride. Het vieren van verschil als bron van kracht, schoonheid en creativiteit. Het omarmen van de vreugde én de pijn, de strijd én de triomf, de zon én de regen. Samen maken die de regenboog die we vandaag omarmen, niet alleen als een symbool van trots, maar als een weerspiegeling van onze vele kleuren, onze vele verhalen, en onze vele waarheden. Laten we luisteren naar de woorden van Kate Bornstein en vandaag en elke dag kiezen voor de viering van verschil. Laten we de geest van Marsha P. Johnson levendig houden door te blijven strijden voor rechtvaardigheid.

Dank je wel. Ik wens jullie een fijne Pride!

Verder lezen?

Louis schreef een uitgebreider essay, “Transposities: Risk Hazekamp en de kunst van gender”, dat in 2018 verscheen, samen met een beeldessay van Risk Hazekamp, in de bundel *Sekse: Een begripsgeschiedenis* onder redactie van Myriam Everard en Ulla Jansz. [Beide essays zijn hier te downloaden](#). Louis’ essay is geschreven voordat Risk de voornaamwoorden *hen/hun* aannam.